

БЮДЖЕТНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

В статті розглянуто теоретичні засади бюджетного інвестування, визначено сутність бюджетних інвестицій, їх специфічні особливості, джерела формування інвестиційних ресурсів та напрями їх використання. Визначено роль бюджетних інвестицій в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни в цілому та окремих її територій.

In become is revealed theoretical duck blinds budgetary инвестирования, is determined essence budgetary investment, their specific particularities, the sources of the shaping investment resource, as well as напрями of their use. Role budgetary investment is Shown in provision social-economic development of the country as a whole and separate her(its) region.

Ключові слова: бюджетні інвестиції, інвестиційні ресурси, бюджетне інвестування, інвестиційні проекти та програми, інвестиційне забезпечення, соціальний та економічний ефект.

Вступ

В умовах економічної кризи бюджетні інвестиції відіграють стабілізуючу роль в суспільстві, оскільки закладають фундамент економічному зростанню та соціальному розвитку. Дослідженню їх теоретичних та практичних аспектів присвячено чи мало праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених та практиків. Широкого вивчення набули питання економічної природи бюджетних інвестицій, методологічних основ їх планування та прогнозування, методологій відбору державних інвестиційних проектів, концептуальних засад управління бюджетними коштами спрямованими на інвестиційне фінансування, визначення дії державного впливу бюджетного інвестування на економічне зростання та соціальний розвиток як країни в цілому, так і окремих її адміністративно територіальних одиниць.

Однак, слід зазначити, що в сфері бюджетного інвестування існує ряд невирішених проблем пов'язаних з недостатньо ефективною дією механізму державного фінансування інвестиційної діяльності, відсутністю вагомих джерел наповнення бюджету розвитку на рівні бюджетів місцевого самоврядування, не узгодженістю обсягу бюджетних інвестицій джерелам їх фінансування, неоптимальним розподілом бюджетних видатків на поточні та інвестиційні, не врегульованістю нормативно-законодавчої бази бюджетного інвестування, відсутністю ефективного механізму оцінки виконання інвестиційних проектів та їх конкурсного відбору.

Довгий період часу кошти від приватизації державного майна, які повинні мати інвестиційний характер, використовувались на поточне споживання, а бюджетні ресурси інвестиційного спрямування розпорозувались між багатьма державними цільовими програмами, більшість з яких залишались не профінансованими із-за відсутності реальних джерел фінансового забезпечення, що безумовно зменшувало соціальний та економічний ефект бюджетного інвестування. Крім того, кошти інвестиційного характеру не завжди використовувались прозоро та ефективно, мали місце бюджетні правопорушення в інвестиційній сфері, особливо це стосується субвенцій інвестиційного характеру виділених із державного бюджету на місцевий рівень. Враховуючи вище окреслені проблеми та той факт, що інвестиційна складова бюджетів місцевого самоврядування недостатня для фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційних програм на місцевому рівні дана наукова проблема є актуальною і потребує поглибленого дослідження.

Поняття «інвестицій» досліджувалося відомими вченими економістами, корифеями економічної науки, серед яких А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс, М. Фрідман, Е. Домар, К. Маркс та інші. Вони розглядали інвестиції як одну із важливіших умов економічного зростання, а інвестиційну проблематику – як один із наріжних каменів усіх доктрин [9].

Вагомий внесок в дослідження теоретичних основ бюджетних інвестицій внесли сучасні українські вчені: С. Буковинський, В. Зимовець, О. Кириленко, Б. Малиняк, П. Орлов, В. Комаров, Т. Затонацька та інші. Проблематика інвестиційного забезпечення соціальної сфери знайшла своє відображення в наукових працях вчених: С.В. Львовичкіна, І.І. Кичко, О.В. Величко, І.В. Матвієнко, А.В. Ставицького, К.Л. Ткаченко та багатьох інших. Визначення змісту, ролі та місця бюджетних інвестицій в соціально-економічному розвитку регіонів та окремих територіальних громад потребує попереднього обґрунтування теоретичних основ інвестицій в цілому як економічної категорії.

Основний розділ

Еволюція дослідження інвестицій як економічної категорії є досить тривалою, проте поширене використання даного терміну відбулося в умовах становлення ринкових відносин. Саме в цей період часу поняття «інвестицій» замінило поняття «капітальні вкладення», яке було досить поширеним в період планової економіки. Ми розділяємо думку про те, що поняття «інвестиції» є набагато ширшим, так як вони спрямовуються в фінансові та нематеріальні активи, а капітальні вкладення передбачають тільки відтворення основних засобів.

В зарубіжній літературі відомим є трактування, що «інвестиції – це довгострокові вкладення коштів та іншого капіталу у власній країні та за кордоном у підприємства різних галузей, підприємницькі проекти,

соціально-економічні програми, інноваційні проекти з метою одержання доходу або досягнення іншого корисного ефекту» [1, с. 12–13]. В той же час у вітчизняній економічній літературі має місце наукова думка про те, що інвестиціями є діяльність, яка передбачає вкладення різноманітних економічних ресурсів у збільшення суспільного капіталу з метою отримання в майбутньому більшої кількості економічних благ [8, с. 35; 5, с. 11].

На нашу думку, найбільш наближеним до міжнародних стандартів є трактування інвестицій українським законодавством, де інвестиції визначаються як всі види майнових інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого утворюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [10].

Важливою складовою інвестицій є бюджетні інвестиції, виділення яких із загальної сукупності зумовлено їх специфічними особливостями притаманними останнім та наявністю в бюджетах інвестиційної складової, через яку держава приймає участь в забезпеченні соціального розвитку та економічного зростання всієї країни та окремих її регіонів.

Особливості, притаманні бюджетним інвестиціям, зумовлені, по-перше, особливостями коштів, за рахунок яких здійснюється фінансування бюджетних інвестицій, і, по-друге, особливостями правового статусу учасників громадських відносин із надання інвестицій коштів бюджетів, які, у свою чергу, мали б зумовлювати настання особливих правових наслідків, тобто, як правило, перехід права власності [2, с.53].

Слід зазначити, що термін «бюджетні інвестиції» є досить поширеним та вживаним як в наукових джерелах, так і в бюджетній практиці. Із-за відсутності законодавчого визначення даного поняття в науковій літературі має місце різне трактування даної економічної категорії, а її дослідження набуває все більшої актуальності.

Досліджуючи теоретичні основи бюджетних інвестицій вчені О.П. Кириленко та Б.С. Малиняк у монографії «Теорія і практика бюджетних інвестицій» акцентують увагу на тому, що тлумачення терміну «інвестицій» в бюджетній сфері має певні особливості, порівняно з визначенням його змісту стосовно умов реального сектору економіки. По-перше, бюджетні видатки не використовуються для придбання цінних паперів з метою їх перепродажу для отримання спекулятивної вигоди, бюджетним інвестиціям властиві ознаки довгострокових інвестицій. По-друге, враховуючи специфіку фінансової діяльності, яка не передбачає створення стабільних залишків оборотних фондів показники обсягу бюджетних інвестицій відображають вартість виготовлення або придбання тільки основних фондів та не враховують видатки на збільшення величини оборотних активів бюджетного сектору [4, с. 23].

Розділяючи думку академіка І.Лукінова, слід зазначити, що інвестиції в науку і освіту є найвигіднішими і гарантують найшвидшу віддачу, закладаючи надійний фундамент для сьогоdnішнього і майбутнього прогресу. І кожна країна, якщо вона хоче бути конкурентоспроможною у світовому розвитку, прагне, насамперед, підтримувати свій науково-технічний і освітній потенціал на належному рівні [6, с.]. Тому відповідно розглядаючи сутність бюджетних інвестицій не слід поза увагою залишати інвестування в людський капітал.

За визначенням, яке наводить Затонацька Т.Г., бюджетними інвестиціями є видатки з державного та місцевих бюджетів, які спрямовуються на фінансування державних цільових програм економічного, науково-технічного, соціального розвитку, програм розвитку окремих регіонів, галузей економіки, фінансування інвестиційних проектів чи придбання частки акцій, чи прав участі в управлінні підприємством [3, с.86]. В українському законодавстві трактування поняття «бюджетні інвестиції» відсутнє, що є одним із недоліків правового поля в Україні.

В економічній науці вчені [4, 11] розглядають два поняття «бюджетні інвестиції» та «інвестиційна складова бюджету», доводять що дані поняття не слід ототожнювати. Що стосується інвестиційної складової бюджету, то її трактування подається як «сукупність бюджетних інвестицій» [11, с.38] та як «частина видатків бюджету, що спрямовується на інвестиційні цілі та бюджетні надходження, котрі забезпечують фінансування зазначених видатків капітального характеру» [4, с.24]. На нашу думку, визначення надане Кириленко О.П. підкреслює той факт, що інвестиційна складова бюджету має місце як в дохідній, так і в видатковій частині місцевих бюджетів.

Для більш повного дослідження економічної природи «бюджетних інвестицій» необхідно визначити критерії, які допоможуть розширити системні уявлення про дану економічну категорію. На нашу думку, дані критерії включають призначення бюджетних інвестицій, інструменти їх реалізації, джерела фінансового забезпечення, пріоритетні напрями інвестування бюджетних коштів, рівень досягнення економічного та соціального ефекту, стабілізуючий вплив на амплітуду циклічних коливань економіки та специфічні особливості, які дають можливість виділити їх зі складу інвестицій реального сектору економіки.

Доречно зазначити, що суспільне призначення бюджетних інвестицій виражається через їх функції, які проявляються у:

- формуванні та відновленні основних фондів, як економічної сфери діяльності, так і сфери надання суспільних послуг;
- перерозподілі інвестиційних ресурсів, через надання капітальних трансфертів населенню та суб'єктам господарювання;

- забезпеченні економічного зростання та стабілізації економічних процесів через державні інвестиції в пріоритетні галузі національної економіки;

- сприянні соціальному розвитку країни, регіонів та окремих територіальних громад.

Основна мета бюджетних інвестицій полягає в інвестиційному забезпеченні розвитку реального сектору економіки та соціальної сфери. Відповідно, передбачається інвестування коштів в формування такої системи надання суспільних послуг, яка б забезпечувала високий рівень соціально-економічного розвитку, підвищувала б матеріальний добробут населення, забезпечувала б розвиток матеріально-технічної бази соціальної сфери, а також активізувала б інвестиційні процеси та сприяла б економічному зростанню в країні.

Одним із методів державної підтримки реального сектору економіки є використання бюджетних коштів для здійснення заходів щодо розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в державі. Реалізація відповідних державних програм в реальному секторі економіки може здійснюватись через механізм здешевлення кредитів залучених як в іноземній, так і національній валюті, в тому числі іноземними фінансовими установами. Такий механізм передбачає надання державної підтримки інвестиційних проектів на умовах співфінансування. В такому випадку завдяки бюджетному інвестуванню держава фінансово підтримує реальний сектор економіки, залишаючись при цьому власником майна та майнових прав придбаних за рахунок бюджетних ресурсів. На нашу думку, враховуючи той факт, що обсяги бюджетних інвестицій є обмеженими через відсутність реальних джерел фінансування, необхідно, насамперед, визначити пріоритетні напрямки реалізації інвестиційної політики, при цьому необхідно провести інвентаризацію чинних бюджетних програм та проектів, дати оцінку їх економічного та соціального ефекту в перспективі, щоб мати реальну оцінку ефективності використання бюджетних інвестицій.

Однією із найбільших проблем в сфері бюджетного інвестування є його фінансове забезпечення. Саме через дефіцит бюджетних коштів значна частина інвестиційних проектів залишаються не профінансованими.

На нашу думку, переважна частина бюджетних інвестицій використовуються як капітальні вкладення, які спрямовуються в різні галузі економіки і забезпечують відтворення основних фондів. До них відносять:

- забезпечення простого та розширеного відтворення основних фондів державних та комунальних підприємств, які не спроможні забезпечити його самофінансування;

- компенсація втрати та пошкодження основних фондів суб'єктів підприємницької діяльності внаслідок стихійних лих, техногенних катастроф та інших форс-мажорних обставин;

- вирішення інших пріоритетних завдань, які не мають інших джерел фінансування [7].

В основі механізму виділення коштів із бюджету на капіталовкладення лежать потреби у забезпеченні темпів економічного зростання. Що стосується внесків до статутних фондів суб'єктів господарювання вони виражаються наступними напрямками [7]:

- утворення державних та комунальних підприємств, якщо ринкових стимулів недостатньо для виробництва суспільних благ;

- створення державних та комунальних підприємств, які повинні виробляти суспільно важливі товари та послуги з більшою ефективністю, ніж підприємства інших форм власності;

- розширення частки держави та органів місцевого самоврядування в статутних фондах підприємств.

Доречно зазначити, що інвестування бюджетних коштів, з однієї сторони, може супроводжуватись економічними ризиками та втратою бюджетних коштів, з іншої сторони, досягненням максимального економічного та соціального ефекту в майбутньому. На нашу думку, досягнення позитивного результату інвестування бюджетних коштів можливе за умови дотримання основних вимог та правил інвестування, до яких слід віднести:

- формування достатніх бюджетних інвестиційних ресурсів для реалізації інвестиційних програм та проектів;

- підбір найбільш пріоритетних інвестиційних програм та проектів, які в майбутньому дадуть позитивний ефект;

- відбір на конкурсній основі виконавців інвестиційних проектів з врахуванням того факту, щоб за мінімальних витрат досягти максимального ефекту;

- використання інвестиційних коштів за призначенням;

- здійснення постійного державного контролю за формуванням та використанням бюджетних інвестиційних ресурсів;

- недопущення правопорушень в процесі фінансування інвестиційних програм та проектів.

Економічна ефективність бюджетного інвестування визначаються відношенням інвестованих бюджетних коштів в реальний сектор економіки до валового внутрішнього продукту або регіонального валового продукту. Особливе значення має визначення даного показника на рівні регіонів, так як показує рівень ефективності реалізації інвестиційних проектів спрямованих на соціально-економічний розвиток окремих адміністративно-територіальних одиниць, зокрема на розвиток державної та муніципальної

інфраструктури та реалізацію інноваційних проєктів.

Позитивний соціальний ефект від здійснення бюджетного інвестування виражається через показники:

- підвищення рівня надання суспільних послуг в сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, культури та мистецтва, фізичної культури і спорту, житлово-комунального та дорожнього господарства;
- розвиток місцевої інфраструктури, особливо територіальних громад нижчого рівня, з метою отримання корисного суспільного ефекту в майбутньому;
- соціальна підтримка жителів міст, сіл, селищ України та забезпечення соціальних гарантій відповідно до соціальних стандартів та нормативів визначених законодавчо;
- підвищення рівня життя населення, покращення житлово-комунальних умов життя та забезпечення зайнятості населення;
- покращення житлових умов жителів адміністративно-територіальних одиниць через збільшення обсягів державного житлового будівництва та мінімізацію витрат на їх спорудження та введення в експлуатацію;
- поліпшення навколишнього природного середовища.

Для повної оцінки бюджетних інвестицій виникає потреба їх класифікації за напрямками споживання, це дасть змогу ґрунтовно дослідити специфічні особливості кожного окремого виду бюджетних інвестицій, що дозволить на цій основі визначити концептуальні засади їх формування. Це сприятиме формуванню такої структури бюджетних інвестицій, яка була б адекватною до наявних потреб і викликів сучасної соціально-економічної ситуації [4, с. 37]. Запропонована авторами [4] класифікація бюджетних інвестицій дозволяє повніше враховувати специфіку планування кожного її елементу (виду інвестицій), точніше визначити та зважувати фактори, які впливають на спрямування бюджетних ресурсів на інвестиційні цілі. Відповідно запропонованій класифікації бюджетні інвестиції поділяються:

- інвестиції в бюджетний сектор;
- інвестиції в інфраструктуру;
- інвестиції для забезпечення соціального захисту;
- інвестиції в реальний сектор економіки;
- інвестиції соціального призначення.

Планування та реалізація державних інвестицій здійснюється в процесі інвестиційного проєктування. В першу чергу, проводиться підготовка та детальне проєктування проєкту, після чого розробляється бізнес-план і на конкурсній основі здійснюється відбір об'єктів бюджетного фінансування та включення їх до списку будов, що підлягають бюджетному фінансуванню. Наступним етапом є розробка проєктно-кошторисної документації та проведення техніко-економічного обґрунтування проєкту. Фінансування капіталовкладень здійснюється згідно з титульними списками складених на весь період виконання проєкту з розбивкою по роках [12, с. 176].

Висновки

Таким чином, можна дійти висновку, що бюджетні інвестиції – вагома складова інвестицій реального сектору економіки, що виконує важливу роль в забезпеченні економічного розвитку та досягненні соціального ефекту. Бюджетним інвестиціям притаманні специфічні ознаки і властивості, що дозволяють виділити їх із загальної сукупності інвестицій реального сектору економіки.

Література

1. Вахрин П. И. Инвестиции : [учебник] / П. И. Вахрин, А. С. Нешитой. – М. : Дашков и К, 2005. – С. 12–13.
2. Затонадська Т. Г. Особливості бюджетного інвестування в Україні на сучасному етапі / Т. Г. Затонадська // Фінанси України. – 2006. – №4. – С. 53.
3. Затонадська Т. Г. Бюджетні інвестиції в реальний та людський капітал як інструмент впливу на соціально-економічний розвиток країни / Т. Г. Затонадська // Наукові праці НДФІ. – 2008. – №1 (42). – С. 86.
4. Кириленко О. П. Теорія і практика бюджетних інвестицій : [монографія] / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. 288с.
5. Колтинюк Б.А. Инвестиционное проектирование объектов социально-культурной сферы : [учебник] / Колтинюк Б.А. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 432 с.
6. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / Лукінов І. – К. : НАН України. Інститут економіки, 1997. – С. 298.
7. Малиняк Б. С. Бюджетні інвестиції як інструмент прискорення реформування реального сектору економіки / Б. С. Малиняк // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 8. – С. 82–90.
8. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності : [навч. посіб. / за наук.ред. В. Г. Федоренко]. – К. : Алтера, 2004. – 413 с.
9. Паливода К. В. Капітальні інвестиції (на прикладі житлового будівництва в Україні) / Паливода

К. В. –К. : Знання, 2009. – 711 с.

10. Про інвестиційну діяльність : закон України № 1560-ХІІ від 18 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – С. 646.

11. Родионова В. М. Бюджетные средства как стратегический инвестиционный ресурс / В. М. Родионова // Финансовые и кредитные проблемы инвестиционной политики : научный альманах фундаментальных и прикладных исследований. – М. : Финансы и статистика. – 2004. – С. 38–52.

12. Юрій С. І. Антологія бюджетного механізму : [монографія] / Юрій С. І., Дем'янишен В. Г., Буздуган Я. М. – Тернопіль : Економічна думка. 2001. – 250 с.

Надійшла 05.04.2011

УДК 336.276(477)

О. О. ПРИСЯЖНЮК

Одеський державний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості формування, управління та обслуговування державного боргу та запропоновані шляхи удосконалення управління державним боргом України в період фінансово-економічної кризи.

The features of the formation, management and maintenance of national debt and the ways of improving public debt management in Ukraine during financial crisis.

Ключові слова: управління, обслуговування, державний борг, стратегія, боргова політика.

Вступ. В умовах фінансової глобалізації розвиток міжнародної фінансової системи характеризується значним зростанням обсягів зовнішньої державної заборгованості країн світу. На сьогодні необхідно констатувати, що державний борг є органічною складовою фінансових систем переважної більшості країн світу, дієвим інститутом у механізмі макроекономічного регулювання та інструментом реалізації економічної стратегії держави. Від характеру врегулювання боргової проблеми залежить бюджетна дієздатність України, стан її валютних резервів, а отже стабільність національної валюти, рівень відсоткових ставок, інвестиційний клімат, характер поведінки всіх сегментів вітчизняного фінансового ринку. Питання управління та обслуговування державного боргу є особливо важливим в контексті тих економічних труднощів, які впродовж років переживає Україна. Розв'язання проблеми обслуговування державного боргу є одним із ключових факторів економічної стабільності в країні.

Важливий внесок в дослідження проблеми державного боргу та питання щодо його управління зробили такі західні економісти та українські вчені, як О.Д.Василик, Т.П.Вахненко, Х.Джонсон, Дж.Кейнс, В.В.Корнеєв, А.Лаффер, В.М.Суторміна та інші. Водночас в Україні недостатньо дослідженні питання, що стосуються проблем управління державним боргом, особливостей його формування і розвитку в умовах переходу до ринкової економіки.

Основний розділ. Стан державного боргу залежить від щорічних операцій, пов'язаних з отриманням нових позик, з одного боку, і розмірів погашень і виплат процентів по цих позиках – з іншого. Державні позики – це кредитні відносини між державою та фізичними і юридичними особами, в результаті яких держава одержує обумовлену суму грошових коштів на визначений термін за встановлену плату, вони є розповсюдженою формою мобілізації фінансових ресурсів. Розмір державної позики включається в суму державного боргу країни. За їх допомогою мобілізуються тимчасово вільні кошти юридичних і фізичних осіб для фінансування потреб держави. Державні позики, з одного боку, спричинені дефіцитом державного бюджету, з іншого – обумовлюють подальше збільшення дефіцитності бюджету, що пов'язане з виплатою відсотків по раніше випущених позиках, необхідністю сплачувати капітальну суму боргу. Випуск позик дає змогу уряду покрити дефіцит бюджету та розширити фінансування державних потреб. Щоправда, випуск облігацій державних позик без ретельного та всебічного врахування всіх факторів та обставин може загрожувати економічній безпеці, витісненню приватних інвестицій тощо.

Для оптимізації витрат, пов'язаних з фінансування дефіциту державного бюджету, держава здійснює управління державним боргом. Під управлінням державним боргом слід розуміти комплекс заходів, що приймаються державою в особі її уповноважених органів щодо визначення місць і умов розміщення і погашення державних позик, а також забезпечення гармонізації інтересів позичальників, інвесторів і кредиторів. Обслуговування державного боргу – це комплекс заходів з погашення позик, виплати процентів по них, уточнення і зміни умов погашення випущених позик. Державний борг можна розглядати з двох позицій: з одного боку, державне запозичення сприяє економічному зростанню; з іншого – борг збільшує навантаження на державний бюджет. Тому необхідно знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням та внутрішніми і зовнішніми запозиченнями. Умови залучення нових позик мають оцінюватися з урахуванням здатності країни обслуговувати внутрішній та зовнішній борг за раніше прийнятими зобов'язаннями. Управління державним боргом в цьому контексті може розглядатися в